

Шехавцов Р.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка

ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

У статті, на підставі аналізу спеціальної літератури, історичного розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства визначена структура функціональної моделі кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів та її значення для аналізу ефективності нормативно-правової регламентації досудового розслідування.

Ключові слова: кримінальна процесуальна діяльність, функціональна модель, суб'єкт кримінального провадження, процесуальна дія, доказування, досудове розслідування.

В статті, на основі аналізу спеціальної літератури, історичного розвитку отечественного уголовного процессуального законодательства определена структура функциональной модели уголовной процессуальной деятельности по расследованию преступлений и ее значение для анализа эффективности нормативно-правовой регламентации досудебного расследования.

Ключевые слова: уголовная процессуальная деятельность, функциональная модель, субъект уголовного производства, процессуальное действие, доказывание, досудебное расследование.

Два роки минуло з часу набрання чинності новим КПК України і якщо ще рік тому «батьки» реформи кримінального судочинства звертали увагу на те, що пройшло ще надто замало часу для обґрунтованої критики [1], вважаємо, що на сьогодні накопичений досвід діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, слідчих суддів, суду дозволяє проводити його узагальнення з метою виокремлення проблемних питань нормативно-правової регламентації кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів та практики її реалізації.

Однак, перш ніж приступити до такого узагальнення, на наше глибоке переконання, необхідно акумулювати результати різноаспектних досліджень кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів, що проводилися в рамках кримінального процесу, криміналістики, юридичної психології, з метою формування цілісної функціональної моделі досудового розслідування злочинів, яка б дозволила розкрити не тільки гіпотетичні але й особливості практики реалізації функції кримінального переслідування шляхом поєднання в собі пошуково-пізнавальної, посвід-

чувальної, імперативної складової цієї діяльності та їх нормативно-правову регламентацію.

Дослідження сутності, змісту та структури кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів як складного за своїм змістом та будовою соціально-правового явища у вітчизняній теорії кримінального процесу, криміналістики, юридичної психології здійснюються вже понад 180 років. За цей час на території нашої держави відбулося шість масштабних змін кримінального процесуального законодавства (1864, 1922, 1927, 1960, 2001, 2012), які супроводжувалися численними роботами сучасників: Я.І. Баршева, Л.Є. Владімірова, М.В. Духовського, О.А. Квачевського, Н.М. Кукольніка, В.А. Ліновського, К.Ю.А. Міттермайера, М.В. Муравйова, Ф. Проскуракова, М.К. Ренненкампа, М.М. Розіна, М.Ф. Рождественського, І.Я. Фойницького, А.Я. Вишинського, М.М. Полянського, М.С. Строговича, Р.Д. Рахунова, В.П. Бахіна, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, Т.В. Зеленської, П.С. Елькінд, Л.Д. Кокорева, І.І. Котюка, О.М. Ларіна, П.А. Лупинської, М.М. Михеєнка, О.В. Капліної, З.Ф. Ковриги, В.О. Коновалової, М.В. Костицького, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, Є.Б. Мізуліної, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, О.Р. Ратінова, Л.Д. Удалової, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила та багатьох інших.

Однак, на сьогодні наявні теоретичні узагальнення щодо змісту та структури кримінальної процесуальної діяльності та одного з її різновидів діяльності з розслідування злочинів в переважній своїй більшості відображають окремо або в тому чи іншому поєднанні пошуково-пізнавальну, посвідчувальну, імперативну складову цієї діяльності та їх нормативно-правову регламентацію. Комплексних узагальнень з урахуванням положень чинного кримінального процесуального законодавства України на сьогодні не здійснювалося.

Метою статті є визначення структурних складових функціональної моделі кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів та їх значення для дослідження ефективності нормативно-правової регламентації досудового розслідування злочинів.

У вітчизняній теорії кримінального процесу формування уявлень про кримінальну процесуальну діяльність з розслідування злочинів відбувалося виходячи із розуміння форм, способів, засобів та суб'єктів захисту публічних та приватних прав та інтересів від злочинних посягань та порядку і умов їх застосування у кримінальному процесі.

На протязі багатовікової історії досудове розслідування злочинів розбудовувалося як система формалізованих нормами закону процесуальних дій вповноважених державою посадових осіб правоохоронних органів, розподілених по досудових стадіях кримінального провадження, спрямованих на пізнання події злочину певними способами та засобами, результати здійснення яких виступають в якості підстав для прийняття процесуальних рішень по кримінальному провадженню (справі) вповноваженими суб'єктами кримінального процесу (слідчим, керівником органу досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею, судом тощо) за для забезпечення вирішення завдань кримінального провадження як на досудових стадіях кримінального процесу так і в суді.

Традиційним в теорії кримінального процесу є розкриття структури досудового розслідування злочинів через визначення сукупності кримінальних процесуальних норм, що регламентують кримінальну процесуальну діяльність особи, що розслідує злочин, прокурора, слідчого судді на стадії досудового розслідування, її цілі, загальні засади (принципи), предмет, моменти її початку, розвитку та завершення, що пов'язані зі встановленням відомостей про юридично значимі обставини розслідуваної події, здійсненням певних проце-

суальних дій та прийняття процесуальних рішень, суб'єктів, що їх вчиняють, та відносин, що виникають між учасниками розслідування злочину [2; 3; 4; 5; 6; 7]. При цьому визначається, що зміст розслідування злочинів як різновиду кримінальної процесуальної діяльності полягає у доказуванні по кримінальному провадженню (справі) [8; 9].

Доказування у кримінальному процесі у свою чергу описується у двох аспектах:

– як сукупність взаємопов'язаних процесуальних дій, що чітко здійснюються у встановленому законом порядку, спрямованих на збирання, перевірку, оцінку доказів та використання їх з метою достовірного встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження;

– та як різновид процесу пізнання, розумову діяльність, що протікає відповідно до законів логіки у певних логічних формах з метою встановлення істини про обставини події злочину та причетних до неї осіб та обґрунтування процесуальних рішень, що приймаються по справі [10; 11; 12].

Узагальнення наукових різноаспектних криміналістичних та психологічних досліджень розслідування злочинів свідчить, що його описують як специфічний вид соціальної практики (активності), гіпотетичну основу якої складає своєрідний змістовно складний, внутрішньо та зовнішньо суперечливий процес пізнання обставин події злочину за його матеріальними та ідеальними слідами відповідними до Закону засобами. Цей процес супроводжується боротьбою (розумовою, емоційною, мотиваційною тощо), з одного боку уповноважених законом осіб (слідчого, прокурора та ін.), а з іншого – злочинців, їх організованих утворень та інших зацікавлених у справі осіб. Як вказує Р.С. Белкін, діяльність слідчого у процесі розслідування злочину не вичерпується комплексом слідчих дій, адже вона не зводиться виключно до роботи з доказами, але й передбачає

ряд інших кримінально-процесуальних процедур, організаційно-технічних заходів тощо [13, с. 209]. Дослідження розслідування злочинів з позицій його організації та здійснення по конкретним кримінальним провадженням (справам), психологічних процесів, що протікають між його учасниками призвело до виокремлення таких категорій як криміналістична версія, планування розслідування, слідча ситуація, негативні обставини, протидія розслідуванню злочинів, психологічний вплив, тактичний прийом та комбінація (операція), розшукові дії слідчого, тощо, застосування яких дозволило розширити уявлення про його зміст та структуру. Одним з важливих надбань численних робіт вчених криміналістів та психологів є визначення та опис поряд із процесуальними комплексу непроцесуальних засобів та умов діяльності з розслідування злочинів [14; 15; 16; 17; 18; 19].

Накопичені знання в теорії кримінального процесу, криміналістики та юридичної психології щодо розслідування злочинів дозволяють побудувати його функціональну модель, до якої як окремі структурні елементи входять:

– ціль (встановлення об'єктивної істини про обставини події злочину) та завдання розслідування (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура);

– умови кримінально-процесуальної діяльності з розслідування злочинів, що

пов'язані з визначеними КПК України загальними засадами кримінального провадження, процесуальною формою та строками досудового розслідування в цілому та проведення окремих процесуальних дій та прийняттям процесуальних рішень, та умови, пов'язані з обстановкою у якій відбувається розслідування злочину (слідчі ситуації);

– предмет діяльності – обставини, що підлягають доказуванню;

– результат діяльності – закінчення досудового розслідування у визначених Законом формах (законне та обґрунтоване доказами закриття кримінального провадження, звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру);

– суб'єктів цієї діяльності (слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя) та інших її учасників (спеціаліст, експерт, потерпілий, свідок, підозрюваний, захисник тощо), їх процесуальний статус;

– процесуальні дії (слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та інші визначені КПК України дії та заходи забезпечення кримінального провадження) та рішення;

– пошуково-пізнавальні дії та організаційні заходи, що здійснюються суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів, та прямо не регламентуються Законом (розумові та інші дії та операції, пов'язані із дослідженням відомостей про обставини події злочину, побудовою версій, плануванням розслідування, техніко-криміналістичні та тактичні прийоми, операції (комбінації) тощо);

– науково-технічні засоби розслідування злочинів.

Важливість саме функціонального підходу до формування уявлень про структуру кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів полягає в тому, що він:

– *по-перше*, дозволяє представити розслідування злочину як складну динамічно функціонуючу систему, окремі елементи якої пов'язані між собою різнорідними зв'язками (генетичними, що розкривають розвиток процесу досудового розслідування злочину з моменту його початку до завершення, причинно-наслідковими, що описують взаємозв'язок між окремими процесуальними та іншими діями та процесуальними та іншими рішеннями, що приймаються на підставі отриманих в результаті проведення процесуальних та інших дій фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, просторово-часовими, що виражають ступінь обмеженості здійснення як досудового розслідування злочину в цілому так і окремих процесуальних та інших дій, прийняття процесуальних та інших рішень певним місцем та часовими проміжками як визначеними Законом так і обумовленими слідчою ситуацією, що склалася на певний момент розслідування, підпорядкування, що відображають залежність вчиняємих під час розслідування злочинів пошуково-пізнавальних, посвідчувальних та імперативних дій від положень чинного кримінального процесуального законодавства тощо);

– *по-друге*, забезпечує формування та уточнення уявлень про функціональне призначення окремих складових частин кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів (наприклад, про слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії, заходи забезпечення кримінального провадження тощо), як про складні динамічно функціонуючі в рамках кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів структури нижчого рівня;

– *по-третє*, сприяє розкриттю місця кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів в системі кримінальної процесуальної діяльності та взаємодії її з кримінальною процесуальною діяльністю сторони захисту, сторони обвинувачення в суді, слідчого

судді, суду тощо, а також взаємозв'язку з оперативно-розшуковою та судово-експертною діяльністю;

– *по-четверте*, забезпечує основу для проведення прикладних досліджень ефективності кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів з подальшим визначенням напрямів

її оптимізації через можливість розбудови на підставі визначених структурних елементів цієї діяльності її інформаційної моделі, яка відображатиме реальні показники продуктивності праці слідчих, прокурорів, слідчих суддів як в цілому так і при проведенні окремих процесуальних та інших дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Портнов А.* Критика нового КПК необгрунтована / А Портнов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/11/23/6978018/>
2. *Линовскій В.* Опыт исторических розысканий о следственном уголовном судопроизводстве в России / В. Линовскій. – Одесса: Тип. Л. Нитче., 1849. – переизд.: М.: «ЛексЭст», 2001. – 240 с.
3. *Строгович М. С.* Уголовное преследование в советском уголовном процессе / М. С. Строгович. – М., 1951. – 191 с.
4. *Элькинд П. С.* Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П. С. Элькинд. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 143 с.
5. *Мизулина Е. Б.* О моделировании уголовно-процессуальной деятельности / Е. Б. Мизулина. – Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 1989. – 116 с.
6. *Зеленская Т. В.* Соотношение уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Т. В. Зеленская. – Иркутск, 2007. – 233 с.
7. *Галаган В. І.* Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: моногр. / В. І. Галаган. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2002. – 300 с.
8. Кримінальний процес України: підручник / За ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. – Х.: «Право», 2000. – 480 с.
9. Уголовный процесс: Учебник для вузов / Под общ. ред. В. И. Радченко. – 3-е изд. – М.: Юстицинформ, 2006. – 783 с.
10. *Белкин А. Р.* Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / А. Р. Белкин. – М.: Норма, 2007. – 525 с.
11. *Гмирко В. П.* Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія / В. П. Гмирко. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. – 314 с.
12. *Шумило М. Є.* Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормальної моделі / М. Є. Шумило // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 2 (150). – С. 40–48.
13. *Белкин Р. С.* Курс криминалистики: в 3-х т. / Р. С. Белкин. – М.: Юрист, 1999. – Т. 2: Частные криминалистические теории. – 1999. – 268 с.
14. *Коновалова В. Е.* Теоретические проблемы следственной тактики (познавательная функция логики и психологии в следственной деятельности): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.717 / В. Е. Коновалова. – Харьков, 1966. – 30 с.
15. *Ратинов А. Р.* Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. – М., 1967. – 290 с.
16. *Колесниченко А. Н.* Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.717 / А. Н. Колесниченко. – Харьков, 1967. – 28 с.
17. *Шепитько В. Ю.* Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике / В. Ю. Шепитько. – Х.: Оригинал, 1995. – 196 с.
18. *Шаталов А.* Криминалистические алгоритмы и программы. Теория, практика, прикладные аспекты / А. Шаталов. – М.: Лига-разум, 2000. – 250 с.
19. *Лук'яничков Є. Д.* Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія / Є. Д. Лук'яничков. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2005. – 360 с.

Shehvtsov R. Functional model of criminal procedure to investigate.

In the article, on the ground of analysis of literature, the historical development of the national criminal procedural law defines the structure of the functional model of criminal procedural activities to investigate crimes and its significance for the analysis of the effectiveness of legal regulation of pre-trial investigation. It is noted that during the long history of pre-crime investigation rozbudovuvalosya the system of formal rules of law proceedings authorized state law enforcement officials distributed over pre-trial stage of criminal proceedings aimed at knowledge of a crime in certain ways and means, the results of which serve as bases for adopt procedural decisions in criminal proceedings (right) authorized agents of the criminal process (investigators, heads of the preliminary investigation, prosecutor, investigating judge, court, etc.), for solving problems of the criminal proceedings both at pre-trial stage of criminal proceedings and in court.

Keywords: *criminal procedural activity, functional model, the subject of criminal proceedings, the procedural action, proof, pre-trial investigation.*

Стаття надійшла до редакції журналу 27.10.2014 р.